

ADRIAN HENRI SHE'RIYATIDA OKKAZIONALIZMNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Xakimova Maksadxon,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tilini o'qitish metodikasi va ta'lim texnologiyalari kafedrasida katta o'qituvchisi,

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

<https://orcid.org/0000-0002-3593-4888>

email: maqsadxonhakimova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20249572>

Annotatsiya. Maqolada Adrian Henri she'riyatida okkazionalizmning lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida okkazional birliklar leksik-semantik yangilanish, mantiqiy buzilish va diskursiv kollaj orqali ma'no hosil qilgani aniqlandi. Tilning dinamik va kontekstga bog'liq xususiyati ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: okkazionalizm, lingvopoetika, Adrian Henri, neologizm, semantik o'zgarish, poetik matn.

Abstract. The article analyzed the linguopoetic features of occasionalisms in Adrian Henri's poetry. The study showed that occasional units generated meaning through semantic innovation, logical disruption, and discursive collage. Language was revealed as dynamic and context-dependent.

Keywords: occasionalism, linguopoetics, Adrian Henri, neologism, semantic change, poetic text.

Аннотация. В статье были рассмотрены лингвопоэтические особенности окказионализмов в поэзии Адриана Анри. Установлено, что они формировали значение через семантические преобразования, логические нарушения и дискурсивный коллаж. Язык представлен как динамическая и контекстуальная система.

Ключевые слова: окказионализм, лингвопоэтика, Адриан Анри, неологизм, семантическое изменение, поэтический текст.

Kirish. Til badiiy tafakkurning asosiy ifoda mexanizmi sifatida adabiyotshunoslik va tilshunoslik kesishgan nuqtada o'ziga xos ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, poetik matnda tilning individual qo'llanish shakllari muallifning estetik pozitsiyasi, konseptual dunyoqarashi va badiiy strategiyasini ochib beruvchi markaziy omillardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, muallif tomonidan muayyan kontekst va estetik maqsad asosida yaratilgan individual-lisoniy birlik – okkazionalizm zamonaviy lingvopoetik tadqiqotlarda muhim nazariy kategoriya sifatida qaraladi. Okkazional birliklar doimiy lug'aviy ma'noga ega bo'lmaydi, "umumiste'molga muvofiq, to'g'ri kelmaydi", faqat matn ichidagi vaziyat, emotsional holat va pragmatik maqsad orqali yashaydi va anglashiladi.

Zamonaviy ingliz she'riyati kontekstida Adrian Henri ijodi okkazionalizm fenomenini o'rganish uchun alohida ahamiyatga ega. XX asr Britaniya poetikasining eksperimental yo'nalishida shakllangan Henri she'riyati postmodern tafakkur, pop-madaniyat, urban diskurs va ijtimoiy refleksiyani o'zida mujassamlashtirganligi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida an'anaviy til me'yorlaridan chekinish, kundalik nutq

birliklarini poetik tizimga olib kirish, noodatiy semantik kombinatsiyalar yaratish hamda individual neologizmlar hosil qilish jarayoni faol kuzatiladi. Biroq Adrian Henri poetikasida okkazionalizmning lingvopoetik xususiyatlari yetarli darajada tizimli o'rganilmagan bo'lib, bu holat mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Ushbu maqolada Adrian Henri ijodidagi okkazionalizmning lingvopoetik xususiyatlari "Love Is...", "Tonight at Noon" va "The Entry of Christ into Liverpool" she'rlari asosida tahlil qilinadi. Mazkur she'rlar tanlanishining asosiy sababi shundaki, ular shoir poetikasining turli darajalarini (kundalik hayot tasviri, vaqt va mantiqni buzish, hamda shaharni intertekstual semiotik maydon sifatida tasvirlashni) yaqqol namoyon etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi Adrian Henri ijodida okkazional birliklarning qanday shakllanganligi, ularning lingvopoetik funksiyalari va badiiy matn ichida ma'no yaratishdagi rolini aniqlashdan iboratdir. Shu bilan birga, ushbu maqola shoir tilida uchraydigan kontekstual semantik siljishlar, sintaktik eksperimentlar va diskursiv kollajlashuv jarayonlarini ochib berishga qaratilgan.

Metodlar. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun maqolada lingvopoetik tahlil, kontekstual-semantik tahlil, stilistik interpretatsiya va qiyosiy-adabiy yondashuv metodlaridan foydalaniladi. Tadqiqot jarayonida Henri she'rlaridagi individual neologizmlar, noodatiy kompozitlar, semantik transformatsiyalar va kontekstual ma'no ko'chirlari poetik funksiya nuqtayi nazaridan o'rganildi. Shu orqali shoirning til bilan eksperimental munosabati, poetik strategiyasi va o'quvchi interpretatsiyasiga ta'sir mexanizmlari yoritildi.

Tadqiqot natijasida Adrian Henri she'riyatida okkazionalizmning nafaqat leksik yangilik, balki murakkab lingvopoetik tizim elementi ekanligi asoslanadi. Xususan, okkazional birliklarning morfologik, semantik va stilistik qatlamlari shoirning individual uslubini shakllantirishda markaziy rol o'ynashi ko'rsatiladi. Shuningdek, ushbu maqola ingliz she'riyati lingvopoetikasida individual so'z yaratuvchanligi masalasini chuqurroq yoritishga xizmat qiladi hamda o'zbek filologiyasida okkazionalizmni qiyosiy-adabiy va nazariy jihatdan kengroq talqin etish uchun metodologik asos yaratadi. Natijada, tadqiqot Adrian Henri poetikasini zamonaviy lingvopoetik paradigma doirasida qayta baholash imkonini beradi.

Natijalar. She'rlar tahliliga ko'ra, Adrian Henri ijodida okkazionalizm markaziy lingvopoetik mexanizm sifatida ishlaydi va bu hodisa uch asosiy matn – "Love Is...", "Tonight at Noon" va "The Entry of Christ into Liverpool" orqali turli darajalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, shoir tilni barqaror lug'aviy tizim sifatida emas, balki kontekstga qarab doimiy qayta yaratiladigan dinamik semiotik maydon sifatida quradi. Catherine Marcangeli so'zlari bilan aytganda, "Henri asarlarining muhim jihati shundaki, uning o'ziga xos kundalik so'zlashuv uslubi badiiy tasvir va lirik

ifoda bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi." Shu sababli har bir leksik birlik, sintaktik konstruktsiya yoki diskursiv belgi o'zining asl ma'nosidan chiqib, vaziyatga bog'liq yangi poetik yuklama hosil qiladi.

"Love Is..." she'rida okkazionalizm eng avvalo leksik-semantik darajada namoyon bo'ladi. Bu matnda "love" leksemasi doimiy definitsiyaga ega bo'lmagan ochiq strukturaga aylanadi va har bir misrada yangi kontekstual ma'no bilan to'ldiriladi. Masalan:

Love is feeling cold in the back of vans

Love is a fanclub with only two fans

Love is fish and chips on winter nights misralarida "love" abstrakt tushuncha sifatida emas, balki kundalik hayot detallariga bog'langan konkret tajriba sifatida qayta kodlanadi. Natijada so'zning lug'aviy ma'nosi ikkinchi darajaga o'tib, uning o'rnini situativ va individual semantika egallaydi. Bu holat okkazionalizmning asosiy xususiyati – ma'noning kontekstga bog'liq ravishda o'zgaruvchanligini aniq ko'rsatadi. Shuningdek, ushbu she'rda sintaktik takror (anafora) ham muhim rol o'ynaydi:

Love is the presents in Christmas shops

Love is when you're feeling Top of the Pops

Love is what happens when the music stops

Har bir qatorda bir xil sintaktik tuzilma saqlansa-da, ma'no har safar yangilanadi. Bu esa sintaktik barqarorlik va semantik o'zgaruvchanlik o'rtasidagi kontrastni yuzaga keltiradi. Natijada, ma'no grammatik struktura tomonidan emas, balki kontekstual tajriba tomonidan boshqariladi.

"Tonight at Noon" she'rida okkazionalizm asosan temporal-semantik darajada kuchli ifodalanadi. She'rning o'zidayoq oksimoronik birlik mavjud: "Tonight at noon". "Tonight at noon" jumlasida vaqt kategoriyasining buzilishi va qayta tashkil etilishini bildiradi. She'r davomida esa mantiqiy realistik tizimni inkor etuvchi, ammo poetik jihatdan yangi ma'no ishlab chiqaruvchi birliklar kuzatiladi:

Elephants will tell each other human jokes

Poets get their poems in the Top 20

Pigs will be sighted flying in formation over Woolton

Yuqoridagi parchada real dunyo qonuniyatlari buziladi, biroq bu buzilish absurd maqsad emas, balki yangi semantik imkoniyatlar yaratish vositasidir. Henrining o'z ta'biri bilan aytganda, shoir aytishni ko'zlagan ma'noni ifodalash uchun "yugurib-yelayotgan so'zlar" vaqt, ijtimoiy tartib va sabab-oqibat munosabatlari elastik va subyektiv konstruktsiyaga aylantiradi. Shuningdek, quyidagi satrlar ijtimoiy utopiya va distopiya o'rtasidagi chegarani barbod qiladi va bu ifodalar orqali okkazionalizm faqat til hodisasi emas, balki ijtimoiy modelni qayta tasavvur qilish mexanizmi sifatida ishlaydi:

There's jobs for everyone and nobody wants them

America will declare peace on Russia

World War I generals will sell poppies in the streets

“The Entry of Christ into Liverpool” she’rida esa okkazionalizm diskursiv va ideologik darajada eng murakkab shaklda namoyon bo’ladi. Bu matnda shahar semiotik kollajga aylanadi va turli diskurslar bir-biri bilan to’qnashadi. Masalan:

THE SOUND OF TRUMPETS

Keep Britain White

End the War in Vietnam

GUINNESS IS GOOD FOR YOU

Bunda tasvirlar turli ijtimoiy va ideologik qatlamlarga tegishli bo’lib, bir matn ichida kontekstidan uzilgan holda joylashadi. Natijada har bir belgi o’zining asl funksiyasidan chiqib, yangi poetik ma’no yuklamasiga ega bo’ladi. She’rda shuningdek diniy va madaniy obrazlar ham okkazional tarzda qayta ishlanadi:

HAIL JESUS, KING OF THE JEWS

J. Ensor, Fabriqueur de Masques

faces of my friends the shades of Pierre Bonnard and Guillaume Apollinaire

Yuqoridagi misralar intertekstual qatlamni kuchaytiradi va real shahar makonini badiiy, tarixiy va madaniy belgilar bilan to’ldirilgan semiotik maydonga aylantiradi. Shahar tasvirida vizual va tovush fragmentatsiyasi ham muhim rol o’ynaydi. Liverpool shahri

Masks Masks Masks

crushing surging carrying me along

empty chip-papers drifting round my feet jumalari orqali real geografik makon emas, balki doimiy harakatdagi, o’zgaruvchan va fragmentar matn sifatida namoyon bo’ladi.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko’rsatadiki, Adrian Henri she’riyatida okkazionalizm uch darajada tizimli ishlaydi: “Love Is...”da u kundalik tajriba asosidagi leksik-semantik yangilanish sifatida, “Tonight at Noon”da temporal va mantiqiy buzilish orqali, “The Entry of Christ into Liverpool”da esa intertekstual va ideologik kollaj sifatida namoyon bo’ladi. Har uch holatda ham til birliklari o’zining an’anaviy referensial funksiyasidan chiqib, kontekstga bog’liq yangi poetik ma’no ishlab chiqaruvchi mexanizmga aylanadi.

Avvalo, “Love Is...” she’ridagi natijalar Henri sevgi konseptini universal definitsiya sifatida emas, balki individual tajribalar yig’indisi sifatida qayta qurishini tasdiqlaydi. Masalan:

Love is feeling cold in the back of vans

Love is fish and chips on winter nights satrlari “love” tushunchasi doimiy semantik yadrosidan ajratilib, har bir kontekstda qayta ishlab chiqilganligini ko‘rsatadi. Bu esa okkazionalizmning eng muhim jihatini – ma’noning barqaror emas, balki situativ ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, takroriy sintaktik struktura (“Love is...”) orqali shoir ma’no barqarorligini shaklan saqlab qoladi, biroq mazmunan uni doimiy ravishda buzadi. Bu paradoks Henri poetikasida formal barqarorlik va semantik erkinlik o‘rtasidagi dialektikani yuzaga keltiradi.

“Tonight at Noon” tahlili natijalari temporal okkazionalizmning asosiy mexanizmlarini ochib beradi. Bu she’rda vaqt kategoriyasi an’anaviy fizik va mantiqiy tizimdan chiqarilib, poetik konstruksiyaga aylantiriladi:

Tonight at noon

When the leaves fall upwards to the trees

Pigs will be sighted flying in formation over Woolton misralari shuni ko‘rsatadiki, Henri realistik mantiqni inkor etish orqali absurdni emas, balki alternativ dunyo modelini yaratadi. Bu modelda vaqt, sabab-oqibat va tabiiy qonuniyatlar o‘zgaruvchan va subyektiv xarakterga ega bo‘ladi. Bu holat okkazionalizmning faqat til hodisasi emas, balki ontologik qayta qurish vositasi ekanini ko‘rsatadi. Ya’ni, til orqali yangi “mumkin bo‘lgan reallik” yaratiladi. Shu bilan birga, she’rda ijtimoiy utopiya va distopiya elementlarining birlashuvi ham muhim ahamiyatga ega:

There’s jobs for everyone and nobody wants them

America will declare peace on Russia

Politicians are elected to insane asylums jumalari ijtimoiy tizimlarning teskari modelini yaratadi va natijada okkazionalizm ijtimoiy tanqid vositasiga aylanadi. Bu shuni ko‘rsatadiki, Henri poetikasida absurd tasvirlar faqat estetik effekt emas, balki jamiyatning real qarama-qarshiliklarini kuchaytirib ko‘rsatish strategiyasidir.

“The Entry of Christ into Liverpool” she’rida esa okkazionalizm eng yuqori darajadagi diskursiv murakkablikka ega. Natijalarga ko‘ra she’rda shahar semiotik maydon sifatida quriladi va jarayon intertekstual kollaj orqali amalga oshadi:

Keep Britain White

End the War in Vietnam

GUINNESS IS GOOD FOR YOU satrlari bir-biridan mutlaqo farqli ideologik tizimlarni bir makon ichida to‘qnash keltiradi. Natijada, ma’no markazlashmagan, balki tarqoq va fragmentar holatga ega bo‘ladi. Bu esa postmodern diskursga xos bo‘lgan markazsizlik va ko‘pma’nolilikni yuzaga keltiradi. She’rda vizual va ovozli fragmentatsiya ham muhim rol o‘ynaydi:

Masks Masks Masks

crushing surging carrying me along

empty chip-papers drifting round my feet misralari shahar tajribasi yaxlit voqelik sifatida emas, balki uzluksiz belgilar oqimi sifatida idrok etilishini ko'rsatadi. Ayni holat okkazionalizmning perceptiv (idrok) darajada ham ishlashini isbotlaydi: til nafaqat ma'no yaratadi, balki o'ziga xos ohang yaratish uchun "ayni vaqtida yetib kelgan so'z" lar idrok strukturasini ham qayta tashkil etadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Adrian Henri ijodida okkazionalizm uch asosiy funksiyani bajaradi: birinchidan, u leksik birliklarni kontekstga bog'liq ravishda qayta semantizatsiya qiladi; ikkinchidan, realistik mantiqni buzish orqali alternativ ontologik model yaratadi; uchinchidan, turli ideologik diskurslarni bir makon ichida jamlab, ijtimoiy ma'no ko'pqatlamligini yuzaga keltiradi. Shu jihatdan Henri poetikasi tilni tayyor ma'nolar tizimi sifatida emas, balki doimiy harakatdagi, o'zgaruvchan va ochiq semiotik jarayon sifatida talqin qiladi.

Xulosa. Adrian Henri she'riyatini "Love Is...", "Tonight at Noon" va "The Entry of Christ into Liverpool" matnlari asosida tahlil qilish uning poetik tizimida okkazionalizm tasodifiy uslubiy hodisa emas, balki butun badiiy tafakkurni tashkil etuvchi markaziy lingvopoetik prinsip sifatida amal qilishini dalillaydi. Tahlil jarayonida aniqlanishicha, shoir til birliklarini tayyor, barqaror ma'nolar tizimi sifatida emas, balki kontekstga qarab doimiy qayta yaratiladigan ochiq semiotik struktura sifatida qo'llaydi. "Love Is..." she'rida bu jarayon kundalik hayot detallariga tayangan holda sevgi tushunchasining individual va situativ talqinlari orqali namoyon bo'lsa, "Tonight at Noon"da vaqt va mantiq kategoriyalarining buzilishi orqali alternativ poetik reallik yaratiladi. "The Entry of Christ into Liverpool" esa okkazionalizmning eng murakkab shaklini ko'rsatib, shahar makonini turli ideologik, diniy va madaniy diskurslar to'qnashuvi maydoniga aylantiradi.

Tahlil natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, Henri she'riyatida okkazional birliklar nafaqat leksik yangilik yaratadi, balki ma'no ishlab chiqarishning ijtimoiy va ontologik mexanizmlarini ham qayta tashkil etadi. Til esa bu jarayonda aks ettiruvchi vosita emas, balki voqelikni qayta quruvchi faol kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois Adrian Henri poetikasi postmodern adabiyot doirasida tilning beqarorligi, ko'pma'noliligi va kontekstga mutlaq bog'liqligini yaqqol ifodalovchi muhim badiiy tizim sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bauer L. English Word-Formation. Cambridge University Press. – 2002. 326 p.
2. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing. – 2008. 554 p.
3. Henri A. Autobiography. Jonathan Cape Thirty Bedford Square London. - 1971. P. 36. 52 p.
4. Henri A. Selected and Unpublished. Liverpool University Press. - 2007. Introduction. 324 p.
5. Henri A. Total Art: Environments, Happenings, and Performance. New York • Washington. Praeger Publishers. – 1974. P. 19. 216 p.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. II. – Т.: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2020. – 672 б.